

MUHAFAZA / MİMARLIK

Nur Altınyıldız Artun, (der. ve sun.) Bilge Bal

(İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, 183 sayfa)
ISBN-13: 978-975-05-2730-2

KİTAP ELEŞTİRİSİ: MUHAFAZA / MİMARLIK

Namık ERKAL*

Türkiye kentlerinin 1920'lerden kalma planlarına ya da fotoğraflarına bakıldığında büyük viranelik dikkati çeker. Boşlukların ortasında ya da kıyısında, harap halde eski anıtların kalıntıları durur. Görünen, Osmanlı'da modernleşen kentsel kurumların dönüşümüyle ortaya çıkan işlevsizliğin ve 1912'den sonraki on yıl içindeki çatışmalar, savaşlar ve tehcirlerin haraplığıdır. Bu manzara Cumhuriyet yönetimi tarafından İzmir ve Ankara'da hızla ortadan kaldırılırken, başka yerlerde, özellikle de eski başkent İstanbul'da 1950'ye kadar sürer. İstanbul'un esas merkezi olan suriçi yarımada yangın sonrası atıl kalmış alanlarla parçalanmıştır. Eski Bizans ve Osmanlı abidelerinin harabeleri yanıp gitmiş ahşap konutların boşluğunda tutunmaya çalışır. İstanbul'un harabeleri Türkiye'de muhafazakârlığın ve muhafazakâr mimarlıkların esini ve verisi haline gelir. 1950'lerde bu görüşe sahip bir iktidar tarafından eski anıtları ortaya

çıkarmak ve güzelleştirmek vurgusuyla daha büyük yıkımlar yapılarak geniş bulvarlar açılır, yarımada -artık Tarihi Yarımada- yeniden yapılarla dolar. Ancak yıllar sonra bile İstanbul'un harap manzaralarının fotoğrafları güncel politikanın malzemesi kılınıp yeniden servis edilmeye devam eder: "Camileri ahır yaptılar!". İletişim yayınları SanatHayat dizisinin Eylül 2019'de çıkan *Muhafaza/Mimarlık*, bu tarihi Nur Altınyıldız Artun'un koruma politikaları ve mimarlık, mimarlık ve tahribat, koruma ve harabe üzerine yazılarını bir araya getirerek akademik bir zeminde tartışmaya açıyor.

Muhafaza/Mimarlık'ı derleyen Bilge Bal'ın "Abide-Harabe" başlıklı sunuşta aktardığı gibi mimarlık ve koruma ilişkisi Altınyıldız Artun'un akademik yaşamının ana eksenini oluşturuyor. Bu eksen korumanın disiplin alanından mimarlık kuramına uzanıyor ve başlıca "harabe"yi öne çıkarıyor. Yine Türkiye ve özellikle İstanbul örneğinden yola

* Faculty of Architecture, TED University, Ankara, TURKEY.

çıkarak Batı'nın mimarlık tarihine yöneliyor. Bu doğrultuda yazarın ilk eseri, İTÜ Restorasyon programında tamamladığı doktora tezi "Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları, İstanbul" dur (Altınyıldız, 1997). Tezin ilk bölümlerinde Batı'da koruma disiplininin gelişimi aktarıldıktan sonra Türkiye'de koruma yaklaşım ve politikalarının Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine dayanan kökenleri, bunların Cumhuriyet içindeki sürekliliği ve değişimleri beş dönem halinde sunuluyor ve yorumlanıyor. *Muhafazal Mimarlık*'ın ana kısmını oluşturan iki metin ise yazarın doktora sonrası çalışmalarına ve kısmen 2000 yılında Ağa Han İslam Mimarisi Programı'nda gerçekleştirdiği araştırmaya dayanıyor. Bal'ın belirttiği gibi, Altınyıldız Artun bu yazılardan sonra da konu üzerinde araştırmaya, arşivini zenginleştirmeye ve veri toplamaya devam ediyor. Bahçeşehir ve Kadir Has Üniversitesi'nde verdiği derslerde İstanbul kent tarihi daima temel örneği oluşturuyor.

Kitabın "İstanbul'un Mimarlık Mirası ve Koruma İdeolojisi" başlıklı ana metni, Geç Osmanlı dönemi'nden 1960'lara kadar uzanan süreçte İstanbul'un tarihi yapı ve çevresinin korunması sorunsalını, kurumsal ve hukuki yapılar, ideolojik pozisyonlar, ana aktörler ve bazı uygulamalar üzerinden ele alıyor. Korumanın tarihinde kimi popüler kabulleri sarsıyor ve farklı pozisyonların birbiriyle ilişkilerini ve çelişkilerini gözler önüne seriyor. Geleneksel imar ve tamir kurumu olan vakıfların merkezileştirilmesinin anıtsal yapıların korunmasında yetersizlikleri beraberinde getirmesini ve Cumhuriyet dönemine atfedilen Osmanlı anıtlarının bakımsız kalması durumunun Geç Osmanlı döneminde başlayan bir süreç olduğunu tespit ediyor. Cumhuriyet dönemi koruma kanunlarının Osmanlı'nın son yıllarındaki düzenlemelere dayandığını göstererek, bu dönemde yeni yönetimin kendi inkılapçı politikalarına karşı tepki oluşturmamak adına, doğrudan Osmanlı yapılarını yıkmaya yoluna gitmediğini, ancak büyük kısmını kendi haline bırakarak harap hale gelmesine göz yumduğunu aktarıyor. Yine eski yapıların geçmiş mimarlığın ideal örnekleri olarak en görkemli şekilde kayda geçirildiği ve sunulduğu bir

dönemde, gerçek yapıların korunması konusunun ikinci planda kaldığını belirtiyor. 1950lerde İstanbul'u 500. yılında âdetâ bir kez daha fethetmek isteyen muhafazakâr yönetimin, eski anıtları ön plana çıkarmak adına daha fazla yıkıma neden olmasını da, bu ideolojinin izleri günümüze uzanacak bir başka çelişkisi olarak sunuyor. Olayların ön planında ise, bu tarihin içinde, kimi zaman yetersiz kalan ve çelişik durumlara düşen pek çok kurum ve aktör bulunuyor. Kemaleddin Bey, Halil Edhem, Sedat Hakkı Eldem, Sedat Çetintaş gibi tarihi kişiliklerin muhafaza ve mimarlık konusu özelinde düşündükleri ve yaptıklarına odaklanıyor.

Nur Altınyıldız Artun'un İngilizce bir makalesinin çevirisi olan bu yazısı, halihazırda uluslararası referans haline gelmiş ve çok sayıda atıf almış bir eser (Altınyıldız, 2007). Orta Doğu, Türkiye ve İstanbul'da mimarlık mirasının korunması dışında yine bu bağlamda kültür tarihi, mimarlık tarihi, Bizans arkeolojisi, cami ve külliye mimarlığı gibi geniş bir alanda kaynak olarak kullanılıyor. Yazıyı Elçin Gen'in başarılı çevirisiyle Türkçe'de okurken, içerdiği değerli bilgi ve kaynakların yanında, İstanbul'da mimarlık eserlerinin korunması tarihini ideolojik açıdan ele alan öncü bir metin olduğunun da altını çizmek ve bu yönüyle de atıfta bulunulmasını hatırlatmak gerekiyor. Öte yandan, bu eleştiriyi yazarken gerçekleştirdiğimiz atıf tarama işinin, Nur Altınyıldız Artun'un özenle uzak durduğu akademik meşgalelerden olduğunu da belirtmek lazım.

Kitabın ana bedeninin ikinci metni, "İmparatorlukla Cumhuriyet Arasındaki Eşikte Siyaset ve Mimarlık" başlığını taşıyor ve inkılapçılık ve muhafazakârlık karşıtlığını mimarlık ve koruma üzerinden derinleştiriyor. Daha önce yayınlanmış bir kitap bölümünün genişletilmiş hali olan yazıya, özellikle muhafaza kelimesinin hafıza ve hıfz (saklamak) ile ilişkisi üzerinden açıldığı kısmı ile referans veriliyor (Altınyıldız, 2003). Metin bu istisnai tanımın ötesinde, Cumhuriyet'in ilk birkaç onlu yılında, inkılap ve muhafaza arasındaki karmaşık ilişkiyi detaylandırarak bir önceki yazı ile birlikte konuyu genişletiyor.

Altınyıldız Artun son yıllarda bir kez daha harabe ve muhafaza konusuna

geri dönüyor ve Batı'da harabeye dair düşüncenin tarihsel olarak önemine değinen kısmen tamamlanmış yazı taslakları oluşturuyor. Muhafaza/Mimarlık'ın ek bölümü işte bu değerli metinleri içeriyor. Metinler, koruma disiplininin ortaya çıkmasından önce, erken modern ve sonrasında modern Batı'da, harabenin mimarlık kuramındaki yeri üzerine temel örnekleri ve yaklaşımları sunuyor. Yazar, Türkiye özelinde daha sonraki dönemler için öne çıkardığı imar ve tamir karşıtlığının, Rönesans İtalyasında örneklerini -Papanın baş mimarı olarak Raphael'in eski Roma kalıntılarının yağmalanmasını durdurmaya çalışması gibi- aktarıyor. Dahası, harabenin başlı başına bir estetik ve temsil konusu olarak ortaya çıkışına değiniyor. Alberti gibi mimarlar kalıntılarda yeniden doğan mimarlığın ideal düzenini aramaya çalışırken, Hypnerotomachia Poliphili gibi mimarlık dışı eserlerde harabenin bir rüya âlemi deneyimi olarak gösterilmesinden söz ediyor. Romantizm düşüncesinde ise harabeler ve harabe deneyimi akımın merkezine yerleşiyor. Piranesi ve Richard Deakin gibi örneklerde halihazır harabeleri yaratıcı bir biçimde temsil edilirken, Bank of England gibi yeni projelendirilen binaların harabe halleri hayal ediliyor. Bir diğer uç örnekte ise, Avrupa'da faşizm zamanında Roma kalıntılarını ya da Roma tahayyüllerini yeniden canlandırmak için yeni yıkımlara giriliyor. Tarihi kent dokusu eskiyi sergilemek için yok ediliyor. Bütün bu taslakların hissettirdiği gibi tarihten bugüne harabe olgusu Batı mimarlık kuramının merkezinde yer alıyor ve mimarlık disiplininin çok yaratıcı bir düşünsel alanını oluşturuyor.

Muhafaza/Mimarlık, Altınyıldız Artun'un sarıh ve kati anlatımını (taslaklar üzerinden yayınlanmış kısımlarında bile) bir kere daha takdir etmemize olanak sağlıyor. Dogmatik olmadan kati olmak ancak konusunu her yönüyle kavramış bir zihnin harcı olmalı. Yazarın bu düşünsel berraklığı, olgunluğu ve araştırmasının gücü ile birleştirdiği ifade ekonomisi, modernite sonrası saçaklanan yazılara bir karşı duruş niteliği taşıyor. Burada sarıhlik ve katilik, bükülmezlik ve kapalılık değil, aksine açıklıklık ve anlaşılabilirlik olarak ortaya konuyor. Altınyıldız Artun, zamanın ve başka süreçlerin getirdiği yıkımların mimarlığını, mimarların kompozisyonel mükemmellik arzularına

karşıt olarak sunsa da, hoş bir çelişkiyle, kendi ifadesi tam da iyi mimarlara özgü bir bütünselliğe sahip. Yazıları ve yazı taslaklarında az sözle çok şey ifade ediliyor ve düşüncelerinin yapı taşları yerleri sarsılmaz bir örgüyle üst üste geliyor. Araştırmalarının ve kaynaklarının zenginliği (dipnotlara bakınca görülebilir) metnin önüne geçmiyor. Kaynaklar, öne çıkarılmak için değil, olmaları gerektiği için sıralanıyor. Örnekler çok iyi seçiliyor ve konuyu kavramayı kesinlikle destekliyor. Harabe ve muhafaza gibi politikadan kentsel kültüre çok karmaşık başlıkları, farklı temellerden gelen kişilerin rahatlıkla anlayabileceği açıklıkta aktarıyor. Kısacası, *Muhafaza/Mimarlık*'daki metinler büyük zevkle okunuyor.

Nur Altınyıldız Artun, Türkiye'de muhafaza ve mimarlık ile Batı'da harabenin tarihi yazıları arasına giren zaman diliminde aslında bu başlıklarla bir başka şekilde ilişkili iki konuyu derinlemesine çalışıyor: arzu mimarlığı ve sürrealizm. Roysi Ojalvo ile editörlüğünü üstlendiği *Arzu Mimarlığı* kitabındaki "Mimarlık Nesnesi ve Başka Nesnelere" başlıklı metnin ilk paragrafında, mimarlık ile yaşamın tahribatı arasındaki ilişkiyi, tanıttığımız *Muhafaza/Mimarlık*'ın konusuna da öz teşkil edebilecek şekilde aktarıyor (Altınyıldız Artun, 2012, 119):

Mimarlık, parçalanmaya karşı bütünlük ve birliği, eksikliğe karşı tamamlanmışlık ve bitmişliği; eskiliğe karşı yenilik ve yenilenmişliği; çürüklüğe karşı dayanıklılık ve sağlamlığı; geçiciliğe karşı kalıcılık ve sabitliği ister. Ürünü bütün, tam, bitmiş ve kapanmış nesnedir. İçi boşdur. Böyle temsil edilir. Ama mimarlık nesnesi orada ikamet edeceklerle onların biriktirdiği nesnelere içine almak zorundadır: bitmiş nesneye başka şeylerin eklenmesi; kapanmış nesnenin açılması; boş olanın dolması. Giderek, barındırdığı öznelerin izlerini, kirlerini taşınması; ister istemez onların gizleriyle, anılarıyla, düşleriyle, öyküleriyle ilişkilenen nesnelere, eşyalarla dolup taşması. Bir anlamda bozulması."

Muhafaza/Mimarlık, 2019 yılında aramızdan ayrılan Nur Altınyıldız Artun'un akademik yaşamının ana konusu olan harabe ve koruma üzerine yazılarını derleyen bir kitap. Konusuna ve hayata benzer bir şekilde dahasını kapsamak/kavramak için okuyucuya yön gösteren bir temel eser, bir asıl başlangıç.

BIBLIOGRAPHY

- ALTINYILDIZ, N., (1997) *Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları: İstanbul*, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Restorasyon Programı.
- ALTINYILDIZ, N., (2003) İmparatorlukla Cumhuriyet Arasındaki Eşikte Siyaset ve Mimarlık, Eskiye Muhafaza/ Yeni İnşa, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, der. T. Bora, M. Gültekingil, İletişim Yayınevi, İstanbul; 179-86.
- ALTINYILDIZ, N., (2007) The Architectural Heritage of Istanbul and the Ideology of Preservation, *Muqarnas*, 24, 281-305.
- ALTINYILDIZ ARTUN, N., OJALVO, R., eds. (2012) *Arzu Mimarlığı: Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek*, İletişim Yayınları/ SanatHayat Dizisi, İstanbul.
- ALTINYILDIZ ARTUN, N., (2019) *Muhafaza/Mimarlık*, İletişim Yayınları/ SanatHayat Dizisi, İstanbul.
- NAMİK ERKAL**, B.Arch, M.A., PhD. Received his B.Arch (1987-1992), M.A in History of Architecture (1992-1995) and PhD in Architecture (1996-2001) from Middle East Technical University, Department of Architecture. Major research interests include early modern cities and their fortifications, harbors, customhouses and markets with a specific emphasis on the Ottoman Empire and İstanbul. namik.erkal@tedu.edu.tr